

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
ODSJEK ZA FILOZOFIJU

Martina Pervan

IDEJA SLOBODE I JEDNAKOSTI U DJELU
JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Raul Raunić

Zagreb, listopad 2016.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Povijest ideja slobode i jednakosti	2
3. Prosvjetiteljstvo	4
3.1. Kritika prosvjetiteljstva	5
4. Život i djelo Jean-Jacques Rousseaua	7
5. Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima	9
5.1. Ljudska priroda	9
5.2. Razvoj nejednakosti	11
5.2.1. Usavršivost	11
5.2.3. Vlasništvo	12
5.2.4. Zakon jačega	13
6. Društveni ugovor	15
6.1. Sklapanje društvenog ugovora	16
6.2. Rousseauova konstitucija države	18
7. Suverenost	18
7.1. Opća i pojedinačna volja	20
7.2. Zakoni	21
7.3. Vladavina	22
7.4. Oblici vladavine	24
8. Odnos slobode i jednakosti	25
9. Kritika liberalne teorije	27
10. Značaj Rousseaua za kasniju filozofiju politike	30
11. Zaključak	31

Ideja slobode i jednakosti u djelu Jean-Jacques Rousseaua

Sažetak

Ovaj diplomski rad *Ideja slobode i jednakosti u djelu Jean-Jacques Rousseaua* analizira temeljna djela Rousseauove političke filozofije, *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* i *Društveni ugovor*, određujući odnos ideja slobode i jednakosti. Uvodni se dio bavi povijesnom genezom ideja slobode i jednakosti, odnosno njihovom komparacijom u antičkom i modernom shvaćanju. Drugo poglavlje razmatra Rousseaua u povijesnom kontekstu prosvjetiteljstva, te pokazuje njegovo istodobno pripadanje i kritiku prosvjetiteljskog pokreta. Treće poglavlje najprije analizira *Raspravu o nejednakosti*, gdje Rousseau određuje prirodno stanje i postupno navodi stupnjeve nejednakosti koje čovjeka naposljetku nužno dovode do nelegitimnoga političkog poretka. Sljedeće poglavlje ističe Rousseauove ključne ideje u *Društvenom ugovoru*, gdje Rousseau vjeruje da samo konstitucija demokratskog političkog poretka sa idejom opće volje, može osigurati slobodu i jednakost za članove političke zajednice. Sljedeća dva poglavlja raspravljaju o odnosu slobode i jednakosti u okviru liberalnog i republikanskog mišljenja, te o Rousseauovoj kritici liberalne teorije sa republikanskog stajališta. Zaključak potvrđuje Rousseauovu važnost za razvoj kasnije filozofije politike, te utjecaj na modernu, društvenu i političku misao.

Ključne riječi: Rousseau, sloboda, jednakost, prirodno stanje, demokratski politički poredak

Ideas of liberty and equality in works of Jean-Jacques Rousseau

Abstract

This master thesis, titled *Ideas of liberty and equality in works of Jean-Jacques Rousseau* analyzes the fundamental Rousseau's works in field of political philosophy, *Discourse on the Origin of Inequality* and *The Social Contract*, and highlights relation between the ideas of liberty and equality. Introduction is about historical genesis of the ideas liberty and equality, and their comparison through ancient and modern thought. Second chapter places Rousseau in a particular historical context of the Enlightenment movement and shows how Rousseau's philosophical thought was so different and why he criticizes Enlightenment movement. Third chapter first analyzes *Discourse on the Origin of Inequality*, where Rousseau defines state of nature and gradually presents stages of inequality which necessary lead to an illegitimate political order. Next chapter points out Rousseau's main ideas in *The Social Contract*, where Rousseau believes that only constitution of democratic political order with the idea of general will, can secure liberty and equality for their members. The last two chapters are about relation between liberty and equality in the context of the liberal and republican thought and Rousseau's critique of liberal theory from republican point of view. The conclusion confirms Rousseau's importance for later development of political philosophy, its influence on modern, social and political thought.

Key words: Rousseau, liberty, equality, state of nature, democratic political order

1. Uvod

Tema moga diplomskog rada je ideja slobode i ideja jednakosti u djelu jednog od najistaknutijih prosvjetitelja 18. stoljeća Jean-Jacques Rousseaua. Osim što je bio poznati ženevski filozof i književnik, svojom političkom filozofijom ostvario je veliki utjecaj na prosvjetiteljstvo u Europi te je bio jedan od prvih filozofa koji se bavio nejednakostima među ljudima u društvu. Kompoziciju ovoga rada strukturirala bih oko sljedećih osi:

1. U osnovnim crtama prikazala bih različita shvaćanja ideje slobode i jednakosti u zapadnoj filozofiji prije Rousseaua s osobitim naglaskom na razlici između antičkog i novovjekovnog, liberalnog shvaćanja slobode, tj. razlici između shvaćanja slobode starog i slobode modernog doba;
2. Na temelju Rousseauovih središnjih djela koja najbolje osvjetljavaju shvaćanje ideja slobode i jednakosti, *Rasprave o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* i *Društvenog ugovora*, rekonstruirala bih novine u Rousseauovu shvaćanju i usporedila ih s Hobbesovim i Lockeovim shvaćanjima;
3. Objasnila bih razliku između navedenih djela s obzirom na to da Rousseau isprva divinizira prirodno stanje u odnosu na civilizaciju, dok pet godina kasnije donosi složeniju koncepciju filozofije povijesti;
4. Razmotrila bih međusobni odnos slobode i jednakosti u Rousseauovu djelu i način njegove konstitucije legitimnog političkog poretka te bih istaknula značaj slobode i jednakosti za Rousseauovu koncepciju društvenog ugovora. Posebno bih obratila pažnju na opreku između negativne slobode, slobode od, karakteristične za liberalne teoretičare, od pozitivne slobode, slobode za, odnosno Rousseauove republikanske slobode;
5. Istaknula bih Rousseauove ideje pučkog suvereniteta i demokracije te bih pokazala značaj Rousseaua za kasniji razvitak filozofije politike, njegov utjecaj na modernu, društvenu i političku misao.

Cilj moga diplomskog rada je pokazati aktualnost vrednota jednakosti i slobode pojedinca na kojima počiva zapadna demokratska politička kultura kao i današnje prijetnje idejama slobode i jednakosti.

2. Povijest ideja slobode i jednakosti

Ideje slobode i jednakosti temeljna su pitanja praktičke filozofije i njezinih glavnih disciplina kroz povijest. Sloboda, grč. *eleutheria*, je složen fenomen čija se temeljna razmatranja prvo pojavljuju u grčkoj filozofiji politike gdje se sloboda prvenstveno odnosila na političku zajednicu. Stoga je afirmacija slobode bila uvjetovana ostvarenjem slobodne i pravedne političke zajednice, *polis*a.¹ Slobodni su bili samo oni koji su bili pripadnici *polis*a, tj. oni koji su sudjelovali u političkoj zajednici. Politika je tako bila isključivo područje slobode. Platon je smatrao da sloboda ima ontološko određenje. Svaki čovjek je za njega slobodan ako je njegovo djelovanje usmjereno na dobro, a dobro je istinski bitak i vrhunska svrha. Slobodu pojedinac dobiva slobodnim izborom dobra.² Aristotel s druge strane, slobodi pridaje antropološko određenje. Slobodan je onaj čovjek koji je određen samosvrhom, odnosno čovjek sam bira svrhu svojeg djelovanja. Samosvrha je djelo uma i žudnje. Čovjek može biti slobodan ako ga djelovanje vodi etičkom ponašanju u političkoj zajednici te općenito teoretskom životu kao najvišem obliku slobode, sreće i samozadovoljnosti.³ Aristotel je uzdizao teoretski život mudraca jer je smatrao da u teoriji, kao čistom zrenju, mudrac postiže sreću i znanje.⁴

Shvaćanje jednakosti kroz povijest odnosilo se na određene filozofske koncepcije, najčešće u sklopu ideje pravednosti. Za antičko shvaćanje ideje jednakosti vrijedi mišljenje da ljudi po prirodi nisu jednaki. Ideju jednakosti Aristotel je razmatrao u okviru pravednosti. Ono što je pravedno je jednako, a ono što je nepravedno je nejednako. Pravednost je za Aristotela savršena vrlina, a razlikuje se prema temeljnim oblicima; diobena jednakost koja građane razlikuje prema načelu *svakom prema zaslugi*, razmjenska jednakost koja uređuje odnose u suštini nejednakih ljudi i izjednačujuća ili poravnavajuća jednakost koja sve građane izjednačuje u temeljnim pravima.⁵ Stoici su dali poseban značaj ideji jednakosti tako što su

---

¹Kutleša, Stipe. (gl.ur.), Filozofski leksikon, natuknica *Sloboda*, 1060. str., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.

² Isto, str. 1061.

³ Isto, str. 1061.

⁴ Isto, str. 1061.

⁵ Isto, str. 1061.

naglasili prirodnu jednakost svih ljudi kao racionalnih bića sa jednakom sposobnošću za stjecanjem vrline. Čovjek se u antici poimao kao puki stroj kojem je zakon podešavao opruge i usmjeravao djelovanje.⁶ Pojam prava pojedinca nije postojao u antici, jer su antički narodi pod pojmom slobode podrazumijevali potpunu podložnost pojedinca vlasti cjeline.⁷ Srednjovjekovna filozofija slobodu razmatra, ne u sklopu političke zajednice kao antička filozofija, nego problematiku slobode premješta u unutrašnjost subjekta kao volje. Toma Akvinski slobodu izjednačava sa slobodom volje. Sloboda za njega je nužnost iz unutarnjih razloga i pobuda, koja se zasniva na znanju.⁸

U novovjekovnoj filozofiji, sloboda postaje ideal kojem se teži. Problem slobode postupno počinje dobivati na važnosti u borbi građanstva protiv feudalnog apsolutizma i javlja se u djelima teoretičara prirodnog prava; Spinoze, Hobbesa, Rousseaua.⁹ U antici je čovjek vjerovao da je slobodniji što je više vremena i snage posvećivao obnašanju svojih političkih dužnosti u zajednici.¹⁰ Danas, kada je riječ o slobodi, kako je moderni čovjek poima, sloboda znači više vremena za obavljanje osobnih interesa.¹¹ U modernom dobu sloboda se odnosi na pravo izricanja vlastitog mišljenja, raspolaganje vlastitom imovinom, utjecanje na upravljanje poretka¹², odnosno u prvi plan dolaze osobna prava pojedinca.

Na sljedećim stranicama ovoga rada bit će riječi o ideji slobode i jednakosti kako ih shvaća Jean-Jacques Rousseau u svojim ključnim filozofskim djelima; *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* i *Društveni ugovor*. A prije toga par riječi o samom povijesnom kontekstu koji Rousseaua smješta u prosvjetiteljsku Francusku, od koje se on kasnije polako sve više udaljava.

---

⁶ Constant, B. *Načela politike i drugi spisi. O slobodi u antičko i moderno doba*, 166. str., Politička kultura, Zagreb, 1993.

⁷ Isto, str. 165.

⁸ Kutleša, S. Isto, str. 1061.

⁹ Filipović, Vladimir. (gl.ur.), *Filozofijski rječnik, natuknica Sloboda*, 305. str., Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.

¹⁰ Constant, B. Isto, str. 179.

¹¹ Isto, str. 179.

¹² Isto, str. 164.

3. Prosvjetiteljstvo

Prosvjetiteljstvo je kulturno i povijesno razdoblje koje je od sredine 17. do kraja 18. stoljeća zahvatilo zapadnu Europu. Počevši u Engleskoj nakon građanskog rata, prosvjetiteljske su ideje prenošene u Francusku, koja je bila vrhunac napretka prosvjetiteljstva. Prosvjetiteljstvo je donijelo novi pogled na svijet. Sve što postoji se odnosi na čovjeka, čovjek postaje središte svega. Za razliku od dotadašnjih razmišljanja, gdje je Bog bio središte svijeta, prosvjetiteljstvo, odmiče od teocentrizma i daje primat razumu s pomoću kojeg je moguća spoznatljivost svih prirodnih i društvenih pojava. Isticanje vladavine razuma odrazila se na širenje ideja napretka i razvoja raznih znanstvenih otkrića. Prosvjetiteljstvo samim tim što je doba razuma, je i doba intelektualnog i tehnološkog napretka. Temeljni utjecaj na razvoj prosvjetiteljstva bio je doprinos I. Newtona, koji ujedinjava empirizam F. Bacona i racionalizam R. Descartesa, odnosno njegova ideja univerzalnih zakona koji reguliraju prirodu i svemir (teorija gravitacije) odrazila se i na čovjeka koji može protumačiti uređeni svijet.¹³

Prosvjetiteljstvo je bilo intelektualni i duhovni pokret koji je svoj vrhunac doživio početkom Francuske revolucije, gdje je tradicionalni politički poredak zamijenjen političkim i društvenim poretkom osnovanim na idejama slobode i jednakosti. Napredak znanosti je narušavao ne samo antičku geocentričnu koncepciju kozmosa, nego i sve pretpostavke koje su služile za filozofska istraživanja. Osim razvoja znanosti, književnost i filozofija su bile istaknute djelatnosti. Tako je 18. stoljeće kao doba filozofije bilo usko vezano uz francuske mislioce koji su se nazivali *philosophes*. Termin *philosophes* se odnosio na neformalno udruženje intelektualaca koji surađuju oko časopisa *Encyclopedia*.¹⁴ Ona je proizvod zajedničkog rada većeg broja pisaca, koji su u povijesti ostali upamćeni kao enciklopedisti. Značajniji pripadnici istoimenog kruga bila su ključna imena francuskog prosvjetiteljstva; Voltaire, Didrot, D'Alambert, Montesquieu te Rousseau. Francuski nacionalni duh i običaji

---

¹³ Kutleša, Stipe. (gl.ur.), Filozofski leksikon, natuknica *Prosvjetiteljstvo*, 949. str., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.

¹⁴ Usp. Bristow, William, "Enlightenment", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.) (25.8.2016.)

odrazili su se i na ostatak Europe. Niti jedno razdoblje u povijesti nije toliko utjecalo na kulturu u Francuskoj kao prosvjetiteljstvo.

3.1.Kritika prosvjetiteljstva

Kako u umjetnosti, tako i u svojoj filozofiji i znanosti, 18. stoljeće oslanja se na čvrst i dovršen svijet forme. Rousseau je upravo značajan zbog toga što je kulturu forme uzdigao do nikad prije dosegnute visine i predočio cjelokupnu unutrašnju problematiku. Kao prvi mislilac koji dovodi u pitanje čvrste temelje na kojima počiva prosvjetiteljska misao, statičnom načinu mišljenja stoljeća suprotstavlja vlastitu, sasvim osobnu dinamiku misli, odnosno dinamiku osjećaja i strasti.¹⁵ Prosvjetiteljstvo oslobađa vladavine intelektualizma, razumu suprotstavlja snagu osjećaja, nasuprot moći uma koji promatra i rasčlanjuje. Nova životna struja prodire u francusku duhovnost, obnavlja kulturu i pjesništvo u cijelosti. Potaknuo je interes za ponovno buđenje prirode.¹⁶ Drugim riječima, zbog postavljanja čovjeka kao prvenstveno osjećajnog i strastvenog bića, a tek onda razumnog, Rousseau se suprotstavlja prosvjetiteljima i prestaje surađivati sa enciklopedistima. Prema Cassireru, Rousseaua s jedne strane možemo postaviti kao prvoborca modernog individualizma, koji se zalagao za neograničenu slobodu osjećaja, a s druge strane možemo ga promatrati kao utemeljitelja državnog socijalizma koji pojedinca izravno izručuje cjelini.¹⁷

Iako se Rousseau odvratio od veličanja 'uma' koje je njegovao krug francuskih enciklopedista i da se nasuprot umu pozivao na snagu osjećaja i savjesti, svejedno je smatrao da su najuzvišenije ideje o božanstvu za koje je čovjek sposoban zasnovane čisto i isključivo na umu.¹⁸ Rousseauove misli, iako izviru iz njega samoga, nisu vezane samo za individualnu posebnost, one ipak postavljaju objektivnu problematiku.¹⁹ Sadržaj i smisao njegova djela ne mogu se odvojiti od njegovih osobnih životnih temelja. Miran i spokojan život provodio je kao dječak u rodnoj Ženevi, no onaj trenutak kada se preselio u Pariz taj spokoj prestaje. Ali čežnja je ostala i pratila ga do starosti. Iako je Pariz bio centar kulture, ističe Cassirer,

---

¹⁵ Cassirer, Ernst. *Problem Jean-Jacques Rousseau*, 6. str., Disput, Zagreb, 2012.

¹⁶ Isto, str. 42.

¹⁷ Isto, str. 7.

¹⁸ Isto, str. 8.

¹⁹ Isto, str. 8.

Rousseau se nije sviđala pretjerana uljudnost ljudi koja ga ne poznaje.²⁰ Tako da se sve više povlačio u sebe.

Sve ono što je napisao, moglo se ogledati i u njegovom vlastitom životu. Od spekuliranja o čovjeku u prirodnom stanju gdje vlada sloboda i jednakost, Rousseau analizu nastavlja, u poprilično utopijskom djelu kakvo je *Društveni ugovor* gdje je vidio nadu u preobrazbi društva i uspostavi političke slobode i jednakosti. Iako su brojni kritičari smatrali da su *Rasprava o nejednakosti* i *Društveni ugovor*, sasvim dva nepovezana dijela, Rousseau je *Društveni ugovor* vidio kao svojevrsni nastavak, odnosno konačnu uspostavu zajednice gdje će pojedinac opet živjeti u slobodi i jednakosti kakvu je imao u prirodnom stanju.

---

²⁰ Isto, str. 11.

4. Život i djelo Jean-Jacques Rousseaua

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), iako rođen u Ženevi, većinu svog života provodi u Francuskoj. Odgajan u kalvinističkom duhu, što se kasnije odrazilo na neka njegova razmišljanja, imao je prilično burno i nesređeno djetinjstvo. Već od mladih dana počeo je zarađivati za život radeći svakakve poslove. Posebno mu se budio interes za glazbu, koju je smatrao dostojnom umjetnosti, dok je kazalište smatrao posljedicom iskvarenoga društva.²¹ Proživjevši nesretno djetinjstvo, Rousseau se mučno probijao kroz svoje doba prazne etikete i društvenog parazitizma²² sve dok se nije počeo baviti književnim radom. Prije nego što se počeo baviti književnim radom, Rousseau je skladao nekoliko opera i baleta.

Svoje književno stvaralaštvo započinje svojim prvim esejom, *Rasprava o znanostima i umjetnostima* koja je osvojila prvu nagradu na natječaju Akademije znanosti i umjetnosti u Dijonu, na temu "*Da li je napredak znanosti i umjetnosti pridonio kvarenju ili oplemenjivanju običaja?*". Iako široko prihvaćen i iznimno hvaljen esej među književnim krugovima, sam Rousseau nije bio suviše zadovoljan. Kako godine prolaze, tako se i Rousseau polako odmiče od Enciklopedista, stoga se 1755. ponovno javlja na istoimeni natječaj i piše *Raspravu o porijeklu i temeljima nejednakosti*, prvo svoje zaista veliko djelo.²³ Iako *Rasprava o nejednakosti* nije imala pozitivan odjek među francuskim akademskim krugovima, igrala je ključnu ulogu u velikim filozofskim i pravnim diskusijama 17. i 18. stoljeća.²⁴

---

²¹ Rousseau, J.J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Predgovor, D. Foretić, 6. str., Školska knjiga, 1978.

²² Grlić, Danko. *Leksikon filozofa, natuknica Rousseau, Jean-Jacques*, 533. str., Naprijed, Zagreb, 1982.

²³ Rousseau, J.J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Pogovor, Školska knjiga, Zagreb, 1978. str. 6.

²⁴ Isto, str. 8.

*"...jer kako spoznati ishodište nejednakosti među ljudima ako ne počnemo od upoznavanja sebe samih?"*²⁵ Drugim riječima, kako ćemo spoznati nejednakosti u društvu, ako prvo ne upoznamo prirodu čovjeka. Cassirer naglašava da pravo znanje o čovjeku ne može se iscrpiti iz etnografije ili etnologije, postoji samo jedan pravi izvor tog znanja, a to je izvor samospoznaje i istinskog promišljanja sebe.²⁶

---

²⁵ Isto, str. 24.

²⁶ Cassirer, E. Isto, str. 16. str.

5. Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima

5.1. Ljudska priroda

Analizirajući jednakost, odnosno nejednakost, u središte svoje analize Rousseau postavlja čovjeka prvenstveno kao osjećajnu, a tek onda razumnu životinju. Prirodu čovjeka možemo razumjeti tek ako prvo proučimo njeno prvobitno stanje, prirodno stanje koje prethodi društvenom. Mnogi filozofi su pokušali ispitati društvene osnove i prirodno stanje, ali niti jedan od njih nije uspio, zato što su govoreći o bijedi, lakomosti, tlačenju, žudnjama i oholosti, u prirodno stanje prenosili ideje stvorene u društvu. Govorili su o divljaku, a uljepšavali civiliziranog čovjeka.²⁷ Prema Rousseau, to je pogrešno razlikovanje prirodnog i društvenog stanja.

Prirodno stanje je stanje čovjeka sa najnižim stupnjem nejednakosti. Prva podjela nejednakosti odnosi se na dvije vrste nejednakosti: *prirodna ili fizička nejednakost* koju je uspostavila priroda, uključuje razlike u godinama, zdravlju, snazi tijela itd., i *moralna ili politička nejednakost*, koja ovisi o nekoj vrsti sporazuma koji se uspostavlja ili potvrđuje privolom ljudi.²⁸ Nejednakost se u prirodnom stanju javlja samo u obliku fizičke ili prirodne nejednakosti. Nitko se ne rađa jednak, nužne su fizičke razlike. Osim fizičkih nejednakosti, u prirodnom stanju su ljudi po prirodi jednaki. Čovjek je kao i životinja, osjećajna osoba, nije iskvaren, ima razvijen osjećaj brige za druge. Prepušta se svom prirodnom nagonu za samoodržanje, usmjerava ga *amour de soi*, ljubav prema sebi koja se u jednom trenutku u društvenom stanju može pretvoriti u *amour propre* ili samoljublje. *Amour propre* je karakteristična pojava za civilizirana društva kad čovjek teži imati što više moći, postaje tiranin nad prirodom i nad samim sobom.²⁹ S obzirom da mu je vlastito očuvanje bila jedina briga, obrana i napad, kako bi prigrabio plijen, su postale glavne aktivnosti.

---

²⁷ Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 29. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

²⁸ Isto, str. 29.

²⁹ Cassirer, E. Isto, str. 34.

Čovjek je u prirodnom stanju slobodan da radi što želi. Za razliku od životinje, koju Rousseau kao i Descartes, vidi kao vješto načinjen stroj, čovjek utječe na svoja djelovanja u svojstvu slobodnog pokretača. Čovjek odabire, ili odbacuje činom slobode, dok životinja instinktom.³⁰

Hobbes također raspravlja o prirodnom stanju, ali ne točno onakvom kakvog ga vidi Rousseau. Za Hobbesa, u prirodnom stanju ne postoji moral, pa ni odnos dobar i zao. Međutim svaki čovjek teži prema samoodržanju i slobodan je činiti što želi, ovisno o količini moći koju posjeduje. Prirodno stanje izjednačava sa stanjem rata jer su ljudi stalno u međusobnim sukobima. Rousseau se slaže da je čovjeku dano pravo da u prirodnom stanju može činiti što želi, da nema pravne regulative koja bi ga spriječila, ali ne slaže se sa Hobbesovim mišljenjem da čovjek nema nikakvih prirodnih granica u povređivanju drugih te da je prirodno stanje jednako stanju rata. Prema Rousseau, čovjek ima razvijen element suosjećanja prema drugom živom biću, te ne slaže se sa Hobbesovom formulacijom da je čovjek čovjeku vuk. Čovjek u prirodnom stanju ne može biti zao, jer ne zna što znači biti dobar. Jedno isključuje drugo. Utihnuta strast i nepoznavanje poroka odvrćaju ih da čine zlo.³¹

Locke, kao i Rousseau, ne izjednačava prirodno stanje sa stanjem rata. Prema Lockeu, prirodno stanje je stanje slobode, ali ipak ne samovolje. Čovjek ne može raditi što mu se prohtije, ipak je ograničen prirodnim zakonom koji njime upravlja.³² Za Locke, prirodno stanje je prije svega i stanje slobode i jednakosti, jer su u njemu sva vlast i jurisdikcija uzajamni i nitko nema više vlasti od drugoga.³³

Za razliku od navedenih shvaćanja prirodnog stanja, za Rousseaua u prirodnom stanju ne postoje zakoni, međutim postoji prirodno osjećanje milosrđe koje zauzima mjesto zakona, običaja i vrline. Tako da se čovjek suosjeća sa onim koji pati, i upravo zbog toga, ratno stanje je nemoguće u prirodnom stanju. Dvije glavne karakteristike čovjeka su samoljublje, *amour de soi* i suosjećanje, *pitié*. Suosjećanje je jedno od ljudskih prirodnih osjećaja, čovjek u prirodnom stanju se identificira sa živim bićem koje pati, bilo da se radi o čovjeku ili

---

³⁰Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 35. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

³¹Isto, str. 44.

³²Strauss Leo, Cropsey, Joseph (ur.), *Povijest političke filozofije*, 338. str., Golden marketing- tehnička knjiga, Zagreb, 2006.

³³Locke, J. *Dvije rasprave o vladi*, 173. str., Naklada Jurčić, Zagreb, 2013.

životinji.³⁴ Iz tog slijedi da nije istina da se propisi prirodnog zakona osnivaju jedno na razumu, kako bi rekli prosvjetitelji, oni imaju čvršći temelj, a to su savjest i čuvstvo kao osnova moralnog poretka.³⁵ Kad bi usporedili odgoj i način života modernog čovjeka u civiliziranim društvima sa životom čovjeka u prirodnom stanju, gdje se svi hrane istom hranom i žive na isti način, razumjeli bi koliko mora biti manja razlika među ljudima u prirodnom nego u društvenom stanju te kako se nejednakost povećava sa nejednakošću obrazovanja.³⁶ Rousseau je pokazao u prirodnom stanju nužnost minimalne nejednakosti, ali razvojem ljudskog duha, čovjek se sve više počinje usavršavati, samim tim i razlikovati od drugih oko sebe. Već u pojmu prirodnog stanja sadržane su važne pretpostavke Rousseauove političke teorije³⁷ koje Rousseau uspostavlja u *Društvenom ugovoru*, o kojem će biti riječi u drugom dijelu rada.

5.2. Razvoj nejednakosti

5.2.1. Usavršivost

*"Duh se sve više bistrio, a vještina usavršavala."*³⁸

Kako se čovjek razvija i stječe razne vještine za samoodržavanje, tako se i sve više razvijaju razlike u prirodnom stanju. Rousseau vidi neograničenu sposobnost usavršavanja kao izvor svih čovjekovih nevolja.³⁹ Međutim, iako Rousseau u početku vidi usavršivost kao izvor svih problema za čovjeka, u *Društvenom ugovoru* samo uz mogućnost usavršivosti, koja prolazi kroz pakao civilizacije, čovjek će postati moralno biće. Usavršivost prvenstveno odvađa čovjeka od životinje, jer životinja nema tu mogućnost, zatim malo po malo, kako se čovjek razvija, stječe nove vještine, stvaraju se sve veće razlike među ljudima. Čovjek je prestao spavati na otvorenom, počeo je graditi nastambe. Tako su nastale prve porodice,

---

³⁴ N. Shklar, J. *Jean-Jacques Rousseau and Equality*. 22. str., Rousseau for Our Time, Vol. 107, No. 3, 1978.

³⁵ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 10. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

³⁶ Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 49. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

³⁷ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 11. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

³⁸ Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 53. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

³⁹ Isto, str. 36.

odnosno prvi način života dvaju spolova koji žive na isti način.⁴⁰ Sve se počelo mijenjati, ljudi su se počeli približavati jedni drugima, stvarati razne grupe, te naposljetku zasebnu naciju, sjedinjenu običajima, a ne zakonima. Ljudi su bili prisiljeni da se viđaju, pa su se počeli i međusobno družiti. Duh i srce su se sve više prožimali. Od trenutka kad se netko počeo isticati u zajednici, npr. onaj koji najbolje plesao ili pjevao, Rousseau smatra prvim korakom prema nejednakosti.⁴¹

Iako se čovjek zbog dara usavršivosti sve više razlikuje od drugih živih bića, s druge strane samo s pomoću tog istog dara čovjek može postići konačan spas. Samo usavršivost, a ne božanska pomoć, čovjeku naposljetku daje slobodu koja ga čini gospodarom svoje sudbine.⁴² Čovjek postaje svjestan samog sebe, nisu mu više dovoljna dobra koje je dobio od prirode, želi doseći nešto više. Iako ga je usavršivost dovela do nejednakosti i neslobode, samo ona može, smatra Cassirer, iznova uspostaviti put prema slobodi.

5.2.3. Vlasništvo

*"Prvi, koji se, ograđujući neko zemljište, usudio reći: Ovo je moje, i naišao na dovoljno glupe ljude da u to povjeruju, bio je istinski osnivač civiliziranog društva."*⁴³

Treći korak prema nejednakosti je pojava ideje vlasništva. Naravno, ideja vlasništva se nije mogla pojaviti odjedanput u prirodnom stanju, nego postupnim usavršavanjem čovjeka i stjecanjem vještina i znanja. Kada je čovjek posegnuo za više od onog što mu je bilo potrebno, javlja se ideja vlasništva. Prema Rousseau, ideja vlasništva označava pojavu civiliziranog društva. Čovjek je naučio prevladavati prirodne zapreke, prepirati se zbog hrane, pokleknuti pred jačim od sebe itd. Ljudski rod se sve više povećavao, a razlike u tlu, klimi, godišnjim dobima, natjerale su ih da vode računa o svom načinu življenja. Susretanje jednog čovjeka s drugim, izazvala je u ljudskom duhu osjete određenih odnosa.⁴⁴ S vremenom čovjek postaje svjestan nadmoćnosti nad slabijima od sebe. Vlasništvo nije služilo samo da zadovolji

---

⁴⁰ Isto, str. 54.

⁴¹ Isto, str. 55.

⁴² Cassirer, E. Isto, str. 36.

⁴³ Isto, str. 51.

⁴⁴ Isto, str. 52.

potrebe čovjeka, nego da se čovjek i uzvisi nad drugim čovjekom, da zadovolji svoju taštinu i samoljubivost. Svatko je počeo gledati druge i željeti da sam bude viđen, tako je javno poštovanje dobilo na cijeni.⁴⁵

5.2.4. Zakon jačega

Od trenutka kada je čovjek osjetio potrebu za pomoći drugoga, kada je opazio da bi njemu samome bilo korisno da ima zaliha za dvojicu, jednakost je iščezla, pojavilo se vlasništvo.⁴⁶ Ljudska priroda se počinje kvariti. Čovjek ima nezasitnu strast da poveća svoj imetak, javlja se sukob interesa i konkurencija među ljudima. Sva zla su proizašla od pojave vlasništva. Pojava vlasništva dovela je i do zakona jačega. Zakon milosrđa u prirodnom stanju mijenja zakon jačega. Bogati i moćni su prikupljali dobra na štetu drugih. Društvo koje je nastajalo postalo je poprište ratnog stanja.⁴⁷ Čovjek se sam doveo u takvo stanje, nije se mogao vratiti natrag nevinom i mirnom prirodnom stanju, a niti se odreći svega onog što je stekao. Ni bogati nisu htjeli biti u ratnom stanju jer su se bojali da bi mogli izgubiti bogatstvo koje su prisvojili. Bogataši su, kako bi očuvali svoje bogatstvo smislili način kako da iskoriste za sebe snage upravo onih koji su ih napadali.⁴⁸ Uspjeli su od protivnika napraviti podanike pod krinkom ujedinjenja i razumne vladavine koja će ustanoviti pravila pravde i mira kojima će se svi biti dužni pokoravati.⁴⁹ Narod nije imao izbora. Vjerovali su da ako se predaju vladaru, da će sačuvati slobodu. Odnosno, kako kaže Rousseau, svi su potrčali u susret okovima, vjerujući da im osiguravaju slobodu.⁵⁰ Takvo su izgledala prva društva i porijeklo zakona. Prirodna sloboda pojedinca je uništena, a moć je bila u rukama nekolicine.

Rousseau jasno ističe da je sloboda najuzvišenije svojstvo čovjeka, referirajući se na Jean Barbeyraca, naglašava da nitko ne može prodati svoju slobodu, čak ako se podredi nekoj

---

⁴⁵ Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 55. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

⁴⁶ Isto, str. 56.

⁴⁷ Isto, str. 59.

⁴⁸ Isto, str. 60.

⁴⁹ Isto, str. 60.

⁵⁰ Isto, str. 60.

samovoljnoj vlasti, jer onda bi to značilo prodati vlastiti život kojega niste gospodar.⁵¹ S druge strane Pufendorf smatra da se možemo slobode odreći u nečiju korist isto kao što možemo svoje imanje ugovorom prenijeti na drugoga. Rousseau odbacuje takvo razmišljanje i smatra da svaki čovjek može po svome nahođenju raspolagati onime što posjeduje, kao što je zemljište, međutim, s bitnim darovima prirode poput života i slobode, ne. Otuđujući jedno, čovjek ponižava svoje biće. Otuđujući drugo, uništava sve ono što jest samo po sebi.⁵²

Razvoj nejednakosti možemo svesti na tri ključne točke: ustanovljenje zakona i prava vlasništva, uspostavljanje magistrature, i pretvaranje zakonite vlasti u samovlašće. Tako je u prvom razdoblju bilo moguće postojanje bogatih i siromašnih, zatim moćnih i slabih te naposljetku gospodara i robova, što je vrhunski stupanj nejednakosti sve dok nove promjene posve ne ukinu vladavinu ili je približe zakonitoj vladavini.⁵³ Sve veća nejednakost između naroda i njegovih vođa osjeti se i među pojedincima na razne načine. Osnovna razlikovanja kojima se uspoređujemo u društvu, navodi Rousseau, su plemićki čin, osobna moć i zaslužnost, a sva se ona svode na krajnju nejednakost - bogatstvo. Rousseau ističe da je čovjeka želja za čašću, priznanjem i povlasticama pretvorila sve ljude u neprijatelje i suparnike.⁵⁴ Neograničena strast i želja čovjeka da bude najbolji, budi ono najgore u njemu.

Kao krajnju točku nejednakosti, Rousseau ističe despotizam, odnosno podjelu ljudi na gospodare i robove, čime nastaje socijalno stanje koje je plod razuzdane korupcije.⁵⁵ To socijalno stanje je, stanje despotizma gdje su svi, osim despota, jednaki nuli. Pod vladavinom despotizma, ljudi su jednaki, kao i na početku prirodnog stanja, samo što više nisu ništa.⁵⁶ Kao podanici pokoravaju se volji vladara, odnosno zakonu jačega, što nas sve vodi prema socijalnom stanju koje nužno vodi despotizmu, iz kojeg Rousseau vidi izlaz tek uspostavom novog legitimnog društvenog poretka. Nejednakost, gotovo nevidljiva u prirodnom stanju, razvija se i trajno uspostavlja pojavom vlasništva i zakona.

---

⁵¹ Isto, str. 64.

⁵² Isto, str. 65.

⁵³ Isto, str. 67.

⁵⁴ Cassirer, E. Isto, str. 68.

⁵⁵ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 11. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

⁵⁶ Cassirer, E. Isto, str. 69.

6. Društveni ugovor

*"Čovjek se rađa slobodan, a posvuda je u okovima."*⁵⁷

Tim riječima Rousseau započinje djelo nastalo pet godina nakon objave *Rasprave o nejednakosti*. Nastavljajući razvoj misli na potonje djelo, Rousseau kao rješenje svim nedaćama i nemogućnosti održavanja u društvenom stanju kakvo je nastalo pojavom vlasništva i zakona jačeg, vidi u uspostavi društvenog ugovora koji će osigurati slobodu svakog pojedinca. Kako piše Cassirer, Rousseau piše zakonik upravo onom društvu koje je odbacio i označio kao uzrok sveg kvarenja i nesreće čovječanstva.⁵⁸ Rousseau smatra da su ljudi stvorili nelegitimni politički poredak jer su bogati i moćni prevarili naivne ljude i svoje vlasništvo i moć pretvorili i zakone i pravednost. Međutim, Rousseau povijest vidi istodobno kao moralno posrnuće i proces razvoja razuma i ljudskih sposobnosti u nadmetanju jednih s drugima. Iako se radi o nelegitimnom političkom poretku pod vodstvom onih koji imaju svoju moć, Rousseau u takvom stanju vidi pretpostavke za legitimni politički predak koji će omogućiti moralnu i političku slobodu čovjeku. Dakle, pojedinci se mogu spasiti i izaći iz nepovoljnog stanja u kojem se nalaze. Da bi čovjek izbjegao nepovoljno stanje u kojem se nalazio, mora sam uzeti u ruke upravljanje svojom sudbinom. Mora pronaći i spoznati samog sebe. Država i individua se trebaju uzajamno naći i razvijati kako bi se pri tom zajedničkom srastanju neraskidivo povezale.⁵⁹ Rousseau ipak daje jamstva, odnosno granice do kuda može ići opća i općenita volja. Suverena vlast ma koliko bila apsolutna, ne prelazi i ne može prelaziti granice općih konvencija, i da svaki čovjek može potpuno raspolagati onime što su mu od njegovih dobara i slobode ostavile te konvencije, tako da suveren nikad nema pravo opteretiti jednog pojedinca više nego drugoga, jer ako tada slučaj postane pojedinačan, njegova vlast više nije nadležna.⁶⁰ Rasprava o nejednakosti i društveni ugovor, koliko god se na prvi pogled razlikovali, zadiru jedan u drugi i uzajamno se proširuju i daju vjerodostojnu sliku idealnog društva kojem svaki pojedinac mora težiti. Cassirer smatra da tko god smatra

---

⁵⁷ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 94. str., Školska knjiga, 1978.

⁵⁸ Cassirer, E. Isto, str. 17.

⁵⁹ Isto, str. 26.

⁶⁰ Rousseau, R. Politički spisi, *O društvenom ugovoru*, 74. str., Informator, Zagreb, 1993.

da je *Društveni ugovor* strano tijelo u Rousseauovu djelu, taj nije pojmiio duhovnu organiku tog djela. Sav Rousseauov interes i njegova strast uvijek su bili usmjereni na nauk o čovjeku, ono što jest i ono što treba biti.⁶¹

Dok je Rousseau u *Emileu* pokazao odgojnu genezu čovjeka kao privatne osobe koja treba sačuvati prirodnost čovjeka u izopačenom svijetu, u *Društvenom ugovoru* pak, Rousseau pokazuje odgojnu genezu čovjeka kao građanina, koja nastoji sa promijenjenim političkim institucijama i drukčijim političkim djelovanjima transformirati ljudsku prirodu.⁶² Konstrukcija društvenog ugovora može se svesti na tri razine: na razinu metodičkih pretpostavki gdje je glavni cilj stvoriti uvjete za pomirenje osobne slobode pojedinca sa općim dobrom zajednice, zatim na razini ambicije, uvjeta i izvedbe samog društvenog ugovora kojem je glavna zadaća osigurati svakom pojedincu slobodu i jednakost, te učinci društvenog ugovora koji se odnose na promjenu identiteta pojedinca koji od prirodnog bića vođenog sklonostima postaje moralni subjekt poopćene volje, koji djeluje na temelju umnih principa.⁶³

6.1. Sklapanje društvenog ugovora

"Pronaći takav oblik udruživanja što brani i zaštićuje svim snagama osobu i imanje svakog udruženog, i u kojem se svatko, ujedinjavajući se sa svima, pokorava ipak samo sebi i ostaje isto tako slobodan kao i prije. To je osnovni problem koji rješava društveni ugovor".⁶⁴

Drugim riječima, Rousseau želi reći da je čovjek sa stvaranjem institucije vlasništva zapao u nepovoljno stanje prvih društava, vladavine onog jačeg, gdje mu je sloboda bila oduzeta. No međutim, iako smatra da je despotizam krajnja nejednakost do koje dovodi potonje stanje, on svedjedno vidi svijetlo na kraju tunela. To svijetlo on naziva legitimnim društvenim ugovorom.

Hobbes i Locke su također zagovarali društveni ugovor prije Rousseaua. Prema Lockeu, političko ili građansko društvo označava pojedince udružene u jedno društvo na način da se

---

⁶¹ Isto, str. 27.

⁶² Raunić, Raul. Rousseauov politički emancipacijski projekt, 6. str. *Filozofska istraživanja*, Zagreb, god. 34, sv. 1-2, str. 5-22.

⁶³ Isto, str. 15.

⁶⁴ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 101. str., Školska knjiga, 1978.

svatko odriče svoje izvršne vlasti prirodnog zakona i predaje je zajednici.⁶⁵ Čovjek više nije sam sebi sudac kao u prirodnom stanju, uspostavlja se vrhovni sudac, zakonodavac koji će donositi zakone u skladu s onim što javno dobro zahtjeva. Locke osuđuje apsolutnu monarhiju kao lošu vladavinu kakvu uspostavlja Hobbes u *Levijatanu*. Hobbes je uspostavu građanskog društva vidio na način da pojedinci prenesu svu svoju moć i snagu na jednog čovjeka ili skup ljudi da bude nositelj njihove osobe, te da ih obrani od prodora stranaca ili međusobnih povreda. Odnosno, prema Hobbesu bilo je nužno uspostaviti jedinstvo svih pojedinaca u jednoj osobi, stvoreno putem ugovora svakoga sa svakim, te to mnoštvo bi se zvalo državom.⁶⁶ Rousseau odbacuje oba viđenja konstitucije društvenog političkog poretka i daje svoj primjer koji se sastoji u kritici građanske kulture i civilizacije.⁶⁷

Rousseauove odredbe društvenog ugovora svode se na otuđenje svakog člana društva sa svim svojim pravima u cjelokupnu zajednicu. Ako svaki čovjek sebe daje čitavog, tek su onda uvjeti jednaki za sve i nitko nema interesa da drugome narušava mir. Glavni cilj ugovora je da spriječi razvoj nejednakosti, te da osigura slobodan i jednak život svima u zajednici. Prirodnu jednakost mijenja moralna ili zakonska jednakost po kojoj svi postaju jednaki.⁶⁸

Prijelazom iz prirodnog u političko stanje, uspostavom društvenog ugovora, čovjek je izgubio prirodnu slobodu s kojom je u prirodnom stanju imao pravo činiti što želi, a dobio je građansku slobodu i vlasništvo nad svim što posjeduje. Prirodna sloboda je u razvoju civilizacije postala ograničena tiranijom jačega dok je građanska sloboda samo ograničena općom voljom.

---

⁶⁵ Locke, J. *Dvije rasprave o vladi*, 234., str. Naklada Jurčić, Zagreb, 2013.

⁶⁶ Hobbes, T. *Levijatan, O državi*, 122. str., Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

⁶⁷ Brčić Kuljušić, M. *Koncepcija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua*, 27. str., Filozofska istraživanja, Zagreb, 2014., God. 34, Sv.1-2, str. 23-36.

⁶⁸ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 106. str., Školska knjiga, 197

6.2. Rousseauova konstitucija države

Središnji problem Rousseauove političke i pravne filozofije je pitanje o legitimnom načelu konstitucije države, odnosno o osnovi legitimnosti političke vlasti. Cjelokupno njegovo teorijsko nastojanje usmjereno je na uspostavljanje istinskih načela političkog prava.⁶⁹ Temeljno načelo konstitucije države kao cjeline čovjekova opstanka unutar jednog naroda jest slobodna volja pojedinaca koji društvenim ugovorom utemeljuju političku zajednicu.⁷⁰ Čin udruživanja stvara moralno i kolektivno tijelo koje sadrži uzajamnu obavezu javnosti sa pojedincima i da se svatko, ugovarajući tako reći sa samim sobom, obavezuje u dvostrukom odnosu, kao član suverena prema pojedincima i kao član države prema suverenu.⁷¹ Pojedinaac tako postaje istodobno podanik i suveren. Međutim, suveren se s druge strane može razmatrati samo u jednom istom odnosu, on je dakle u položaju pojedinca koji ugovara sa samim sobom. Tako stvorene ugovorne strane uzajamno si pomažu, te u tom dvostrukom odnosu ljudi moraju nastojati ujediniti sve probitke što o njemu ovise.⁷²

7. Suverenost

Suveren je političko tijelo stvoreno od pojedinaca koji ga čine i on ne može imati interesa suprotnog njihovu. Suveren označava kolektiv svih, a ne jednu osobu koja vlada nad svojim podanicima. Suveren nema potrebe da jamči svojim podanicima sigurnost i jednakost, jer je nemoguće da bi političko tijelo, sastavljeno od svih članova, htjelo nađiti svojim članovima.⁷³ Suverena vlast nikad ne može premašiti granice ugovora i čovjek slobodno može raspolagati svojim dobrima i slobodom što mu je osigurala uspostava društvenog ugovora. Ugovor uspostavlja među građanima takvu jednakost da se oni svi obavezuju istim uvjetima i da svi moraju uživati ista prava. Formula društvenog ugovora glasi da svatko ugovara sa samim sobom, svaki pojedinac se obavezuje u dvostrukom odnosu, i kao podanik i kao suveren. Narod je istodobno i prius i posterius slobodne pojedinačne volje, odnosno i

---

⁶⁹ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 12. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

⁷⁰ Isto, str. 12.

⁷¹ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 102. str., Školska knjiga, 1978.

⁷² Isto, str. 103.

⁷³ Isto, str. 103.

ugovorna strana i rezultat ugovora.⁷⁴ Dok je pojedinac podložen samo takvom ugovoru, on se ne pokorava nikome osim vlastitoj volji.⁷⁵

Postojali su neki teoretičari koji su kritizirali Rousseauov politički projekt. Jedan od njegovih najznačajnijih kritičara bio je francuski politički aktivist, Benjamin Constant. Za razliku od Rousseaua, Constant tvrdi da suverenost naroda ne može biti neograničena, nego da je nužno određuju prava pojedinca.⁷⁶ Usvajanjem načela da je suverenost naroda neograničena, prema Constantu stvara se i u suvereno političko tijelo povjerava prevelika količina moći koja je nužno zlo bez obzira u čijim rukama završila. Ukratko, Constant je smatrao pogrešnim da političko tijelo kao cjelina posjeduje neograničenu suverenost nad svojim članovima.⁷⁷ Drugim riječima, Constant je Rousseauovu konstituciju suverenosti smatrao kao prijetnju slobodi i jednakosti pojedinaca. Rousseau je u nastojanju da stvori koncept političke slobode dao potpunu i neograničenu suverenost narodu. Narod je taj koji određuje što je za zajednicu važno, a suverenova opća volja potječe od svih pripadnika zajednice, odnosi se na sve te kao uvjet svoje legitimnosti ima uvijek samo zajednički i općeniti interes.⁷⁸

---

⁷⁴ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 13. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

⁷⁵ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 112. str., Školska knjiga, 1978.

⁷⁶ Constant, B. Isto, str. 19.

⁷⁷ Isto, str. 14.

⁷⁸ Raunić, R. Isto, str. 12.

7.1. Opća i pojedinačna volja

Pojam opće volje, *volonté générale*, odlučan je za teorijsku rekonstrukciju Rousseauove teorije države. Volja može biti opća, gdje označava volju cijelog naroda, ili pojedinačna, gdje se odnosi na volju samo jednog dijela ili pojedinca. Opća volja naroda je čin suverenosti i stvara zakon.⁷⁹ Pojedinačna volja je sklona povlasticama i subjektivnim željama pojedinca, dok opća volja teži jednakosti svih. Opća volja je uvijek ispravna i teži javnoj koristi. Postoji razlika između volje svih i opće volje. Opća volja brine za zajednički interes, dok volja svih, odnosno skup pojedinačnih volja pazi samo na privatni interes. Prema Rousseau, svaki je pojedinac podložan i općoj i pojedinačnoj volji. Opća volja mora proizlaziti iz svih da bi se primjenjivala na sve, te ona gubi svoju ispravnost ako teži nekom pojedinačnom ili subjektivnom cilju, jer onda ne postoje nikakva načela jednakopravnosti koja bi vodila zajednicu.⁸⁰ Svaki vjerodostojni čin opće volje jednako obavezuje i daje prednost svim građanima, tako da suveren poznaje samo cjelinu političkog naroda i ne razlikuje nikoga od onih koji je čine. Čin suverenosti, odnosno opće volje nije pogodba nadređenog s podložnim, nego pogodba cjeline sa svakim svojim članom. Osnova takve vlasti je društveni ugovor koji je jednakopravan i zajednički za sve te ne može imati drugi cilj do općeg dobra.⁸¹ Po djelovanju opće volje svi građani su slobodni i jednaki. Glavna obilježja opće volje determiniraju karakter zakona, opća volja se izražava u činu suverene vlasti.⁸² Kada se u narodnoj skupštini predlaže usvajanje nekog zakona, narod odlučuje je li predloženi zakon sukladan njihovoj općoj volji. Svatko glasajući pristaje na to i na taj način se objavljuje opća volja.⁸³

---

⁷⁹ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 107. str., Školska knjiga, 1978., str. 107.

⁸⁰ Isto, str. 111.

⁸¹ Isto, str. 112.

⁸² Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 15. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

⁸³ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 156. str., Školska knjiga, 1978.

7.2. Zakoni

Uspostava zakona je nužna. Iako se zakoni odnose na svojevrsno ograničenje slobode, zakoni su jedini način pod kojim se može osigurati sloboda i jednakost pojedinca. Rousseau zakon ne smatra protivnikom i neprijateljem slobode nego naprotiv, zakon je jedino što može čovjeku omogućiti slobodu i istinski je zajamčiti.⁸⁴ Cilj zakona je uvijek opći i on djeluje pod vladavinom opće volje. Narod je tvorac zakona, pa je samim tim i podvrgnut njima. Drugim riječima, narod stvara vlastite zakone kojima će se podvrgavati. Zakon razmatra sve podanike zajedno skupa sa njihovim djelovanjima, nikada pojedinačno.⁸⁵ Rousseau odbacuje svaku djelatnost koja se odnosi na neki pojedinačni cilj u sklopu zakonodavne vlasti. Zakoni su isključivo činovi opće volje. Zakonodavna vlast treba djelovati s općim ciljem u korist svih pripadnika zajednice.

Zajednička ovisnost o zakonu je jedina pravna osnova svake društvene ovisnosti. Bilo kakva politička zajednica koja zatraži neku drugačiju vrstu poslušnosti mimo zakona, je loša. Prema Rousseau, komentira Cassirer, jedina legitimna vlast jest ona koja na partikularne volje primjenjuje načelo legitimnosti kao takvo, tj. samu ideju zakona.⁸⁶ Ako vladavina ima u cilju ostvariti neke interese partikularne volje, raskida se društveni ugovor što čovjeka vodi natrag u prirodno stanje, ali ne ono mirno i spokojno stanje što Rousseau spominje u Raspravi o nejednakosti, nego stanje pukog nasilja.

U Rousseauovoj teoriji države iznimno je bitno strogo razlikovanje uloge suverena i vladavine, odnosno zakonodavne i izvršne vlasti. Rousseau vladu postavlja kao posredničko tijelo između podanika i suverena, tj. vlada je ta koja je podložna suverenu i pokorava se zakonima koje izdaje opća volja.

---

⁸⁴ Cassirer, E. Isto, str. 22.

⁸⁵ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 115. str., Školska knjiga, 1978.

⁸⁶ Cassirer, E. Isto, str. 22.

7.3. Vladavina

*Kada krećem prema nekom cilju, najprije treba da poželim ići, a onda da me noge nose.*⁸⁷

Drugim riječima, prvo moramo osjetiti volju da nešto napravimo, a tek onda upotrijebiti snagu da to isto izvršimo. Političko tijelo ima iste pokretače, te tu također razlikujemo snagu i volju.⁸⁸ Svako ispravna država ima dva bitna elementa; zakonodavnu vlast, odnosno opću volju koja određuje čin, te izvršnu vlast odnosno snagu koja izvršava zadani čin. Zakonodavna ili suverena vlast pripada narodu, dok izvršna vlast ne, ona je samo posredničko tijelo zaduženo za provođenje zakona i održavanje kako građanske tako i političke slobode.⁸⁹ Članovi izvršne vlasti se zovu magistrati odnosno upravljači, a čitavo tijelo izvršne vlasti nosi naziv vladara.

Vladar prema Rousseau nije suveren niti donosi zakone, vladar je samo čovjek ili tijelo zaduženo za upravljanje vladom, odnosno izvršnom vlasti. Da bi država bila u dobroj ravnoteži treba postojati primjereni odnos između vlade i snage građana koji su s jedne strane suvereni, a s druge podanici.⁹⁰ Ako u jednom trenutku vladar dobije želju za preuzimanjem suvereniteta i davanjem zakona, kada snaga i volja više ne budu djelovale usklađeno, dolazi do raspadanja države.

Kao jednu od opasnosti koja prijeti dobro uređenoj državi, Rousseau vidi brojnost građana. Sve veće povećavanje brojnosti ljudi u državi dovodi do slabljenja suverena i vlade, odnosno sukobljavanja područja zakona i područja pojedinačnih odluka. Iz toga proizlazi da što se država povećava, sloboda pojedinca se smanjuje.⁹¹ Stoga Rousseau u više navrata ističe da je idealna država sa srednjim brojem stanovnika. Malom ili velikom državom je teže upravljati. Također, u državi sa velikim brojem građana lakše dolazi do korupcije. Što više

---

⁸⁷ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 126. str., Školska knjiga, 1978.

⁸⁸ Isto, str. 126.

⁸⁹ Isto, str. 126.

⁹⁰ Isto, str. 127.

⁹¹ Isto, str. 128.

vlada mora imati snage da obuzda narod, to puno više mora imati suveren da bi obuzdao vladu.⁹²

U Rousseauovu djelu prisutan je svojevrsni strah kad kaže da pojedinačna volja neprestano djeluje protiv suverenosti. Činjenica je da vlada u jednom trenutku može težiti da prisvoji moć suverena i samim tim prekine društveni ugovor. U tome je, kaže Rousseau, nerazdvojno i neizbježno zlo.⁹³ Postoje dva načina na koji se vladavina izopačuje, tj. kada se sužava odnosno kad prelazi s većeg broja na manji, sa demokracije na aristokraciju, i kada se država raspada. Država se raspada na dva načina: kada vladar ne upravlja državom po zakonima i općoj volji i kada prisvoji za sebe suverenu vlast, i kada članovi vlade prisvajaju svaki za sebe vlast koju mogu izvršavati samo zajednički, odnosno stvara se više vladara od magistrata.⁹⁴ Kada se država raspada, nužno nastaje stanje anarhije. Rousseau kritizira pojavu zastupnika ili predstavnika u političkom tijelu. Zastupnici bi imali ulogu predstavljanja naroda odnosno suverena, na narodnim skupštinama. Smatra da je to sasvim nepotrebno i da može jedino voditi nejednakosti u zajednici. Suverenost se ne može predstavljati, ona je neotuđiva te bitno sadržana u općoj volji koja se ne predstavlja.⁹⁵ Svaki zakon koji narod nije osobno usvojio, nego preko predstavnika, ništavan je. Kao primjer navodi narod u Engleskoj i njegov parlamentarni režim, koji je slobodan samo u toku izbora za članove parlamenta, te nakon toga narod ponovno postaje rob i gubi svoju slobodu.⁹⁶ Iz toga razloga Rousseau osuđuje ideju zastupnika kao suvremenu ideju parlamentarizma koja potječe iz feudalne vladavine gdje je ljudski rod ponižen i gdje vječito vlada nejednakost. Tamo gdje narod sebi bira zastupnike, gubi slobodu. Treba postojati kontinuirani razmjer između suverena, vladara i naroda kako bi se osigurala sloboda i jednakost u državi. Kako bi zakonodavstvo bilo savršeno, opća volja mora biti iznad svih pojedinačnih. Ustrojstvo vlade ne počiva na ugovoru. Ugovor je samo jedan, a to je ugovor o udruživanju koji se može opozvati ako narod to želi.

---

⁹² Isto, str. 129.

⁹³ Isto, str. 144.

⁹⁴ Isto, str. 145.

⁹⁵ Isto, str. 149.

⁹⁶ Isto, str. 149.

Glavna određenja temeljnih pojmova Rousseauove teorije države; suverena, opće volje, zakona i vladavine omogućuju jasnije razumijevanje biti demokratske političke zajednice, iz čega proizlazi da je država zbiljska zajednica jer počiva na pojedincima kao slobodnim građanima. Pojedinač se u političkoj zajednici zapravo pokorava samom sebi, odnosno podređen je suverenu ili zakonodavnoj vlasti koja je izraz opće volje.⁹⁷ Pojedinač je istovremeno i podanik i suveren, Rousseau ih ujedinjuje u jednoj riječi, građanin.

7.4. Oblici vladavine

Prema Rousseau, ne postoji jedinstvena i apsolutno ustrojena vladavina, već postoji toliko oblika različitih vladavina koliko ima i država po veličini.⁹⁸ Dijeli vladavine na tri tipa koje se mogu međusobno miješati i kombinirati: demokracija, aristokracija i monarhija ili kraljevska vlada. Nema svaka zemlja isti oblik vladavine, isto kao što ni svaka država nema istu količinu potrošne tvari, odnosno višak koji proizvode pojedinci za potrebe čitavog naroda. Civilizirana država ne može opstati ako rad ljudi ne namiruje njihove potrebe. Taj višak nije jednak u svim zemljama, ovisi o plodnosti podneblja, o vrsti rada koju zemlja zahtjeva, o snazi stanovnika i slično.⁹⁹ Razlikuje se i život naroda sa sjevera, s onima s juga. Razlike u prehrani, načinu odijevanja, kulturnom habitatu. Sve te životne razlike utječu na uspostavu političkog poretka.

---

⁹⁷ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 17. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

⁹⁸ Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, 129. str., Školska knjiga, 1978.

⁹⁹ Isto, str. 141.

8. Odnos slobode i jednakosti

Na osnovi prethodne analize ključnih Rousseauovih djela, *Rasprave o nejednakosti* i *Društvenog ugovora*, može se zaključiti da su pojmovi slobode i jednakosti nerazdvojni, te da se nužno odnose jedan na drugoga. Određenje temeljnih pojmova Rousseauove teorije države; suverena, opće volje, zakona i vladavine, omogućuju jasnije razumijevanje biti demokratske političke zajednice¹⁰⁰ gdje dolazi do ozbiljenja pojmova slobode i jednakosti. U skladu s tim sloboda i jednakost trebaju biti načelna svrha svakog zakonodavnog sistema.¹⁰¹

S razvojem moderne političke teorije sloboda se počela određivati obzirom na državu kao novu organizaciju moći koja pretendira na ograničenje i upravljanje slobodom svojih podanika.¹⁰² Sukladno s tim, među modernim političkim teoretičarima posebno je značajna opreka između negativne slobode, *slobode od*, karakteristične za liberalne teoretičare, od pozitivne slobode, *slobode za*, karakteristične za Rousseauovu republikansku slobodu. Negativna sloboda ili *sloboda od*, najviše je zastupljena u liberalnoj političkoj teoriji koja polazi od prvenstva slobode pojedinca kao individue. Locke, kao jedan od liberalnih mislioca, je smatrao da čovjek po prirodi posjeduje slobodu i da mu nikakva vanjska zapreka, primjerice država, ne može mu je oduzeti, nego samo osigurati.¹⁰³ S druge strane, pozitivna sloboda ili *sloboda za*, karakteristična je upravo za Rousseauovu republikansku političku teoriju, koja smatra da je negativno shvaćanje slobode nedovoljno za konstituciju političke zajednice, odnosno države jer onemogućuje političko jedinstvo. Pozitivna sloboda se očituje kao sloboda za slobodu, odnosno kao sloboda volje.¹⁰⁴ Stoga Rousseau smatra da se sloboda može ostvariti jedino ako pojedinac aktivno sudjeluje u političkoj zajednici, na način da sa

---

¹⁰⁰ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 17. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

¹⁰¹ Isto, str. 16.

¹⁰² Kutleša, S. Isto, str. 1060.

¹⁰³ Kutleša, S. Isto, str. 1060.

¹⁰⁴ Filipović, V. Isto, str. 304.

svojom voljom sudjeluje u kreiranju opće ili općenite volje.¹⁰⁵ Politička participacija je nužna pretpostavka samoozbiljenja čovjeka kao građanina, odnosno moralnog subjekta.¹⁰⁶

*"Nitko ne smije biti toliko bogat da uzmogne kupiti drugoga i nijedan toliko siromašan da bude prisiljen prodati se."*¹⁰⁷

Da bi imala vrijednost za pojedinca, Rousseau je slobodu smatrao nerazdruživom od socijalnih osnova slobode u vidu razmjerne jednakosti, ili barem ograničenih socijalnih nejednakosti. Kasnija su suvremena razmatranja uglavnom odbacivala teoriju da postoje dva različita koncepta slobode, pa su ih na neki način pokušali pomiriti, odnosno pronaći neke zajedničke točke.

---

¹⁰⁵ Kutleša, S. Isto, str. 1061.

¹⁰⁶ Lalović, D. Jean-Jacques Rousseau- frère ennemi političkog liberalizma, 55. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 2012., god. 49, br. 4, str. 45-61.

¹⁰⁷ Rousseau, J. J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, 123. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

9. Kritika liberalne teorije

Kako su neki mislioci dvojili oko toga gdje smjestiti Rousseaua, pošto djelomično i je i nije pripadao prosvjetiteljskom pokretu, tako su mnogi kritičari razglabali o tome, je li Rousseau ipak pripada liberalnoj ideologiji ili ne. Rousseauova politička filozofija zauzima paradoksalno mjesto u sklopu naznačenog epohalnog konteksta. Iako u jednu ruku neosporno srodna liberalističkoj doktrini u tematskom smislu, u problemskom je pogledu bitno različita – u shvaćanju povijesti, čovjeka, društva i države.

Liberalistička teorija demokracije zasniva državu isključivo instrumentalno, kao organizacijsko-zakonski garant slobode ozbiljene u sferi građanskog društva. Čovjek se uspostavlja kao slobodni pojedinac, kao privatna osoba koja razlog vlastitog opstanka vidi u samom sebi. Skup takvog tipa pojedinaca čini građansko društvo, odnosno tržište privatnih interesa.¹⁰⁸ Liberalistička teorija demokracije daje primat građanskom društvu nad državom. Rousseau upravo radi suprotno. On ne svodi državu na građansko društvo, nego ga ukida kao autonomnu sferu čovjekova postojanja i potpuno je podređuje državi kao ćudorednoj zajednici. Rousseau je vjerovao da je nemoguće uspostaviti zbiljsku zajednicu na pretpostavkama liberalističkog modela društva i države te odbacio je instrumentalno određenje države kao organizacijsko-zakonskog garanta individualnih prava i sloboda ozbiljenih u građanskom društvu.¹⁰⁹ Ključna razlika može se pronaći u shvaćanju političke slobode pojedinca. Rousseau političku slobodu *citoyens* kao subjekta općenite volje u demokratskoj republici suprotstavlja ekonomskoj i društvenoj slobodi *bourgeois*, subjekta privatnog prava. Za Rousseaua je isključivo država prostor ozbiljenja slobode i ljudske uzajamnosti, dok za liberale građansko društvo.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ Lalović, D. Jean-Jacques Rousseau- frère ennemi političkog liberalizma, 7. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 2012., god. 49, br. 4, str. 45-61.

¹⁰⁹ Isto, str. 18.

¹¹⁰ Isto, str. 48.

Liberalni kritičari zamjeraju Rousseauovoj političkoj teoriji nepostojanje jamstva za slobodu pojedinca jer je potpuno otuđenje pojedinca u cjelokupnu zajednicu uvjet vjerodostojnosti društvenog ugovora, što neki smatraju da nužno vodi totalitarnim praksama.¹¹¹ Međutim, riječ je o postupku oblikovanja opće i općenite volje. To znači da pojedinac u svom javno-moralnom rezoniraju daje prednost zajedničkom dobru ili općem interesu. S takvim uvjetom postiže se ishodišna jednakost moralnih osoba i njihovo uzajamno jednako priznanje, što dovodi do oblikovanja opće i općenite volje.¹¹²

U povijesti političke i pravne filozofije, njegovo je shvaćanje demokracije jedinstven pothvat konzistentnog ustanovljenja konstitucije države u kojoj je cjelokupna vlast svedena na narod kao vrhovnog nosioca vlasti. Samim tim Rousseauova teorija države pokazuje teorijsku nemogućnost da se na osnovu građanskog načina proizvodnje života, odnosno na osnovu liberalističke teorije, ozbilji načelo individualiteta kao prožimalačko određenje umnog ustrojstva zajednice.¹¹³ Cjelokupni republikanski patos Rousseauova nauka može se sažeti u vidu da je glavna opasnost nijekanja političke slobode sadržana u redukciji republike na državu, slobodnih građana na podanike podređene goloj sili nelegitimne političke vlasti. Stoga, građani kao građani postoje samo ukoliko sudjeluju u oblikovanju suverene općenite volje.¹¹⁴ U tom svijetlu Lalović Rousseauov politički nauk ipak približava političkom liberalizmu. Dodirne točke vidimo u isticanju individualizma, odnosno davanju primata čovjeku nad kolektivitetom, shvaćanju važnosti privatnog vlasništva, razlikovanju privatne i javne sfere te shvaćanju da je nužna podjela vlasti.¹¹⁵ Međutim, iako Rousseau ima dodirne točke sa liberalizmom, ipak se strogo razlikuju u drugačijem poimanju konstitucije legitimnog političkog poretka. Nasuprot liberalizmu, u Rousseauovom republikanizmu političko ima prednosti pred društvenim, logika javne sfere pred logikom ekonomije. Liberali smatraju da su ljudi politički slobodni ako su izvan domašaja samovolje političke vlasti, kao članovi

---

¹¹¹ Raunić, R. Isto, str. 12.

¹¹² Raunić, R. Isto, str. 12.

¹¹³ Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, 19. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

¹¹⁴ Lalović, D. Jean-Jacques Rousseau- frère ennemi političkog liberalizma, 57. str., *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 2012., god. 49, br. 4, str. 45-61.

¹¹⁵ Isto, str. 57.

građanskog društva, dok s druge strane za Rousseaua su slobodni samo ako su iznad političke vlasti, odnosno vlade, kao udruženi građani samozakonodavci.¹¹⁶ Rousseauova filozofija politike nastojale je s jedne strane sačuvati emancipacijski potencijal liberalizma, prije svega individualni moralni subjektivitet, ali istodobno pokazati granice liberalnog shvaćanja slobode i jednakosti.¹¹⁷

---

¹¹⁶ Isto, str. 58.

¹¹⁷ Raunić, R. Isto, str. 21.

10. Značaj Rousseaua za kasniju filozofiju politike

Na temelju prethodnih analiza i određenja pojmova slobode i jednakosti, može se zaključiti koliko je Rousseau bio ispred svojega vremena. Uspio je nadmašiti jednostrani prosvjetiteljski optimizam, vjeru u razum i znanje, tako što je u ljudskoj prirodi prepoznao ne samo racionalnost, nego i konstitutivne dimenzije osjećajnosti i strastvenosti. Rousseau je kroz sekularnu i povijesnu teodiceju pružio refleksivni pojamovni okvir za razumijevanje geneze, strukture i prijevora u identitetu modernog i suvremenog čovjeka te uspio je pokazati značenje otuđenja čovjeka sa samim sobom, drugim čovjekom i sa prirodom.¹¹⁸ Rousseau je jedan od prvih mislioca u povijesti filozofije politike koji se bavio nejednakostima ljudi u društvu. Pojmovima slobode i jednakosti dao je posve novo značenje. Glavne ljudske vrijednosti svoje ozbiljenje postižu konstitucijom legitimnog političkog poretka koji je predstavljen u *Društvenom ugovoru*. Rousseau je htio pomiriti antičku vrlinu s modernim interesom, pravednost s koristi, republikanski duh zajedništva s usponom liberalnog duha individualizma, klasičnu slobodu dioništva u zajedničkom djelovanju sa modernom slobodom privatne intaktnosti.¹¹⁹ Svojim idejama i načinom razmišljanja utjecao je na niz teoretičara i filozofa modernog doba poput Goethea, Kanta, Fichtea, Marxa itd. Iako su njegove ideje često bile pogrešno shvaćene i iskrivljene, svejedno je njegova misao izvršila veliki utjecaj na sveukupni razvoj moderne, političke i društvene misli.

*"Danas, kada njegovo djelo ima u prvom redu povijesnu vrijednost, Rousseau osupnjuje svojom strogošću, dubinom i težnjom prema istinskoj demokraciji, preciznim uočavanjem stvarnosti, pa taj veliki ponosni osamljenik, strasni ljubitelj čitave prirode, a najviše čovjekove, ostaje i u svojim spisima nepokoreni pjesnik slobode."*¹²⁰

---

¹¹⁸ Raunić, R. Isto, str. 21.

¹¹⁹ Raunić, R. Isto, str. 20.

¹²⁰ Rousseau, J.J. Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima, *Predgovor*, D. Foretić, 13. str., Školska knjiga, 1978.

11. Zaključak

U ovom je diplomskom radu bilo riječi o odnosu ideja slobode i jednakosti u ključnim djelima J. J. Rousseaua, jednog od prvih mislilaca koji uopće raspravljaju o nejednakostima ljudi u društvu, i koji je umjesto strogih prosvjetiteljskih ideja vladavine uma i razuma, u središte svojih razmatranja postavio složenu ljudsku prirodu i njezine dimenzije osjećajnosti, strasti i priznanja od strane drugih ljudi.

Vjerujem da su *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima* i *Društveni ugovor* djela koja su poslužila kao vjerodostojan pokazatelj tijeka Rousseauovih misli. Analiza započinje Raspravom o nejednakosti, koja kako joj i sam naslov kaže, počevši od problematike ljudske prirode, analizira razvoj nejednakosti od idiličnog prirodnog stanja jednakosti prema izopačenom društvenom stanju nejednakosti. Rousseau nam daje jasnu sliku trenutka kada je čovjek postao svjestan samoga sebe i kada se svakim danom sve više počeo usavršavati i izdizati iznad drugih sličnih njemu. Samim tim napretkom i razvojem ljudskog duha, stupanj nejednakosti se sve više pojačavao. Krajnji oblik spomenute nejednakosti završava uspostavom nelegitimnog političkog poretka od strane onih koji drže svu moć u rukama. Čovjek je u takvom okruženju nesretan i njegova sloboda je ugrožena. Rousseau tijekom svoj misli razvija u pet godina kasnijem djelu, *Društveni ugovor*, gdje smatra da se iz takvog lošeg poretka vladavine moćnih, čovjek može spasiti jedino uspostavom jedinstvenog društvenog ugovora koji će mu pružiti mir i slobodu. Oba djela pružaju sjajan uvid u razvoj Rousseauove misli, iako su brojni kritičari smatrali kako su spomenuta djela nepovezana, ne bih se složila s njima. Smatram da je *Društveni ugovor* samo nastavak, kulminacija, završetak i uspostavljanje konačnih ideja *Rasprave o nejednakosti*. Međusobno se nadopunjavaju i čine jednu kompletnu cjelinu.

Rousseau je ideji slobode i jednakosti, sukladno spomenutim analizama, dao posve novo značenje. Konstitucija njegovog ispravnog državnog poretka svodi se na dva glavna cilja, pojmove slobodu i jednakost. *"Slobodu- jer svaka pojedinačna ovisnost znači toliko snage oduzete tijelu države, jednakost- jer sloboda bez nje ne može opstojati."*¹²¹ Drugim riječima, sloboda ne može postojati bez jednakosti i obrnuto. Međusobno su povezane.

Rousseau je određenjem pojma slobode i jednakosti, bio zagovornik republikanskog viđenja slobode, odnosno pozitivne slobode. Na osnovu toga, kritizirao je negativno viđenje slobode, kao slobode od, koja je bila značajna za liberalnu teoriju. Rousseau je pokazao da ipak nije bio osamljeni pesimist kako pišu mnogi teoretičari, jer je on vjerovao da postoji mogućnost da čovjek živi u miru, i da može uživati svoju slobodu. Ta mogućnost je ostvariva samo u demokratskom političkom poretku koji nastaje uspostavom društvenog ugovora, a djeluje pod vodstvom opće i općenite volje.

---

¹²¹ Rousseau, R. *Društveni ugovor*, 123. str., Školska knjiga, Zagreb, 1978.

Literatura

Bristow, William, "Enlightenment", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2011 Edition), Edward N. Zalta (ed.) (25.8.2016.)

Cassirer, Ernst. *Problem Jean-Jacques Rousseau*, Disput, Zagreb, 2012.

Constant, B. *Načela politike i drugi spisi. O slobodi u antičko i moderno doba*. Politička kultura, Zagreb, 1993.

Filipović, Vladimir. (gl.ur.), *Filozofijski rječnik*, Nakladni zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1984.

Grlić, Danko. *Leksikon filozofa*, Naprijed, Zagreb, 1982.

Hobbes, T. *Levijatan*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2004.

Kutleša, Stipe. (gl.ur.), *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2012.

Lalović, D. Poredak slobode. Rousseauovo shvaćanje demokratske političke zajednice, *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 1979., vol. 16., No 1., str. 3-31.

Lalović, D. Jean-Jacques Rousseau- frère ennemi političkog liberalizma, *Politička misao: časopis za politologiju*, Zagreb, 2012., god. 49, br. 4, str. 45-61.

Locke, J. *Dvije rasprave o vladi*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2013.

Brčić Kuljušić, Marita. Konceptcija pravednosti u filozofiji Jean-Jacquesa Rousseaua, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, 2014., God. 34, Sv.1-2, str. 23-36.

N. Shklar, J. *Jean-Jacques Rousseau and Equality. Rousseau for Our Time*, Vol. 107, No. 3, 1978.

Raunić, Raul. Rousseauov politički emancipacijski projekt, *Filozofska istraživanja*, Zagreb, god. 34, sv. 1-2, str. 5-22.

Rousseau, J.J. *Društveni ugovor*, Školska knjiga, 1978.

Rousseau, R. *Politički spisi*, Informator, Zagreb, 1993.

Rousseau, J.J. *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima*, Školska knjiga, 1978.

Strauss Leo, Cropsey, Joseph (ur.), *Povijest političke filozofije*, Golden marketing- tehnička knjiga, Zagreb, 2006.